

O fondo fotográfico «Celestino Fuentes» do Museo Manuel Reimóndez Portela da Estrada

Juan Andrés Fernández Castro*

No decurso dos anos 2006 e 2007 e gracias á xenerosidade de dona Esperanza Formoso incorporamos ó arquivo fotográfico do Museo, onde quedou rexistrado baixo a denominación *Fondo Fotográfico Celestino Fuentes*, un legado constituído por clichés fotográficos nun número que supera abondo os 28.000 negativos. Unha vez rematado o seu proceso de restauración e catalogación, foron postos a disposición do público interesado, que pode visionalos na Sala de Investigadores do Museo.

Celestino Fuentes González.

Breve síntese biográfico-profesional

Fillo de don Antonio Fuentes Villar e dona Pilar González Blanco, nace o noso fotógrafo no lugar da Igrexa, parroquia de Oca, o día 20 de xaneiro de 1918. Sendo neno asiste á escola de don Pedro Brey, mestre e fotógrafo que rexistrou nas súas placas a vida aldeana dos

* Agradecementos:

A Esperanza Formoso e fillos con que temos contraída unha impagable débeda de gratitude. A Teresa Ruibal, de Oca. A Silvia Freitas e seus pais. A Rosario e Rodolfo, de Arnois. A Secundino Espiño, Rita Espiño e Manuel Asorey. A Daniel Rodríguez, María del Carmen Bascuas e María José Rodríguez, de Santomé.

anos vinte e trinta da pasada centuria; poida que fose daquela cando espertou nel a vocación fotográfica mentres observaba ó seu profesor manipulando a vella cámara de fotos coa que máis dunha vez retratou ós seus alumnos. A impronta de Pedro Brey vaise facer patente moito máis tarde –contra os primeiros anos da década dos cincuenta–, nas primeiras produccións fotográficas de Celestino, que daquela coñecía xa as numerosas fotografías que o mestre-retratista realizara nas eiras e salidos das casas labregas dos arredores. Aquela influencia maniféstase fundamenalmente no emprego de teas para constituir o fondo, a marcada isocefalia, a coidadosa composición do retrato, a elaboración do escenario, artellando en ocasións unha auténtica tramoia de follaxe e flores e, sobre todo, no recurso ás *mans ocupadas* sostendo algunha cousa, xeralmente ramos vexetais, froitas ou mesmo xoguets no caso dos meniños. Este *horror vacui* das mans era explicado polos familiares do retratista de Oca aducindo que “a xente, diante do fotógrafo, non sabe que facer coas mans”, e por iso Celestino poñía sempre algo nelas. Estes detalles que caracterizan a primeira época de Celestino Fuentes e que se plasman en fermosísimos retatos nos que non está ausente un certo talento fotográfico innato, vaise esvaindo, sen embargo, a medida que Fuentes perfecciona a súa técnica e enxerga o camiño da profesionalización, mercando cámaras novas e frecuentando as festas, romarías, casamentos, bautizos e eventos de todo tipo.

Cómpre salientar que todos os meus informadores coinciden en afirmar que Fuentes aprendeu a técnica e a arte da fotografía nos libros que pedía por correo; foi pois, no máis estricto sentido da palabra, un autodidacta avantaxado que tratou de imitar, poida que inconscientemente, ó remoto mestre da súa estapa escolar. Xa na súa madurez compaxina o labor fotográfico co traballo de ferreiro e labrego, asumindo a súa esposa Esperanza os labores de coidado e educación dos seus numerosos fillos e mailos labores da labranza. Sofre un gravísimo accidente de moto que lle deixou fortes cefaleas e acedou o seu carácter. Falece en Oca o día oito de febreiro de 1987.

Descrición do Fondo fotográfico

O legado fotográfico está constituído por 312 carpetiñas e 618 bobinas con negativos de 24x36 mm, (35 mm), e máis 680 de 6'5x11 mm., o que fai un total de 28.580 negativos. Aínda que se rescatou un número moi considerable de clichés, impresionados sobre todo nas décadas dos sesenta e setenta do pasado século, hai que lamentar a perda dunha parte moi considerable do arquivo fotográfico de Fuentes que xa non chegou a nós. A causa do seu deficiente almacenamento a humidade afectou en diversos grados á película fotográfica estragando a emulsión ás veces de forma irreparable. Tamén se observaron danos derivados do contacto da película co papel da carpetiña ou consigo mesma naqueles carretes que Fuentes enrolaba.

Tódala bobinas (nos papeliños que as envolvían) e carpetiñas contiñan información precisa sobre a data, lugar, temas e persoas retratados. Estes apuntamentos, en moitos casos estragados polos ácaros e insectos que devoraron o papel, dotan á propia imaxe dun extraordinario valor engadido. Formaban tamén parte do legado 30 carretes impresionados e aínda sen revelar.

O proceso de conservación-restauración

A causa do seu almacenamento durante moitos anos nun lugar inapropiado, os clichés e o papel que os contiñan chegaron a nós impregnados de humidade e inzados de ácaros e insectos, os seus restos e dexecións, pó externo e procedente do propio papel desintegrado e mesmo algunhas arañeiras. Procedemos, en primeiro lugar, a separar as carpetiñas, moitas delas adheridas a causa da humidade, e colocalas ó aire nun lugar seco durante unha semana; o mesmo se fixo cos carretes envoltos en papel, coidando que este non se desintegrase. De seguido procedeuse a unha limpeza externa das carpetas cun pincel suave; unha vez abertas cepilláronse tamén interiormente. O mesmo se fixo coas bobinas.

Seguindo un proceso de intervención exclusivamente conservador e non agresivo, unha vez eliminados po e humidade, actuamos directa e individualmente sobre cada carpetiña separando coidadosamente a película do papel translúcido no que en ocasións se encontraba pegada, de maneira que a aireación fose completa e a acidez non a seguise deteriorando. Simultaneamente numerábase cada carpeteta anotando os apuntes do fotógrafo; facíase unha valoración do estado de cada cliché e anotábase o número de instantáneas logradas.

As bobinas foron coidadosamente desenvolvidas –lembramos que o papeliño contén sempre información valiosa–, e cepilladas por ambos lados, anotando tódolos datos pertinentes. Os envoltorios foron alisados e conservados. É de notar que en moitos casos, debido ó contacto íntimo do celuloide conta si mesmo era inevitable que se producisen adherencias que no proceso de desenvolvemento da película se fixeron patentes; aínda así podemos cifrar en menos dun 20% a cantidade de material irrecuperable. Dado o carácter conservador da nosa intervención descartamos o emprego de líquidos, método que reservamos para os negativos de 6'5x11. Por último realizouse unha catalogación polo miúdo de todo o material, que se encontra na actualidade gardado en contedores adecuados ó dispor dos investigadores.

Unha doazón con sorpresa

Durante o proceso de apertura das bolsas de plástico nas que amablemente introducira Esperanza os clichés de Celestino Fuentes atopámonos cunha caixa extraordinariamente pesada que gardaba un bloque compacto de negativos de gran formato: 680 clichés de 6'5x11 mm.

Encontrabámonos ante a ardua tarefa de separar os negativos ocasionándolles o mínimo dano posible. Unha vez descartado o baño líquido para abrandar a emulsión –a unión era tan íntima que a auga non penetraba nos intersticios–, optamos por armarnos de

paciencia infinita e ir separando, un a un, tódolos clichés, o que conseguimos con maior ou menor dificultade, sen grave menoscabo do material. Resistíronse, sen embargo, 32 negativos que quedan á espera dunha posterior intervención.

Unha vez liberado o material observamos que se precisaba unha segunda actuación para eliminar adherencias, fungos e veladuras da humidade. Alberte Maceira, excelente fotógrafo, aconsellounos un lavado breve, de aproximadamente 10" nunha disolución ó 5% de auga destilada e Agepon (Agfa). Realizadas as probas pertinentes, comprobamos a eficacia do método, ó que sometemos todo o material de 6'5x11mm. que, unha vez seco, foi almacenado en contedores adecuados. Os negativos elixidos para ilustrar este traballo foron posteriormente rexistrados fotograficamente (*Olympus Camedia C 8080*) e sometidos a tratamento dixital por Susana Camba (*Photoshop CS3*).

Polas súas características especiais, craramente diferenciadas do resto da produción fotográfica conservada de Fuentes, este material merece un comentario á parte máis de vagar.

Tódolos negativos incluídos neste apartado foron impresionados no ano 1953, cando Celestino contaba con 35 anos; a data venenos dada por unha imaxe de interior na que se aprecia con claridade un almanaque de Ramón Carrillo González, de Oca (tenda, taberna e panadería) aberto pola folla de xaneiro-febreiro daquel ano.

Nada demos averiguado sobre o modelo de cámara usado, agás unha imprecisa indicación de Esperanza de que se trataba dunha *desas máquinas que se abren...* en alusión, seguramente, ás cámaras de fuelle que daquela aínda se empregaban con profusión. E así debeu ser pois o 6'5x11, que podemos calificar como gran formato, adoitaba adecuarse a aquelas cámaras que, entre outras casas, fabricaron *Contessa*, *Zeiss Ikon* e *Kodak*, decantándonos por esta última, que tiña á venda aparatos abondo populares e sinxelos, mais dunha excelente calidade. Ben é certo que o formato máis empregado era o de 120 mm do que se obtiñan negativos de 6x6, 6x7 e 6x9 mm, pero o empregado por Celestino posuía a vantaxe de producir, por contacto, positivos de regular tama-

ño e moi boa calidade calidade, sen mediación de ampliadora, aparato daquela caro e que precisaba unha instalación adecuada.

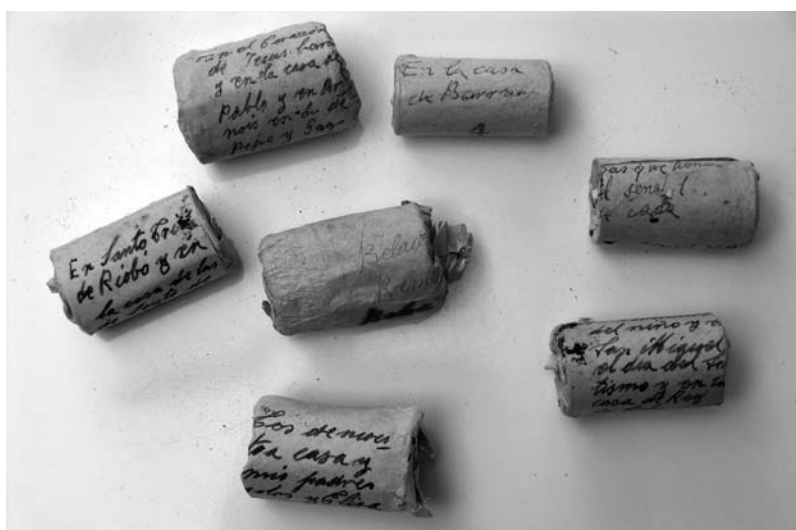
Esta primeira fase da produción de Celestino céntrase nunha área xeográfica moi reducida que abrangue case exclusivamente os eidos natais do fotógrafo: Oca e Arnois. O territorio profesional foise agrandando conforme se consolidaba no oficio, sobre todo cando dispuxo dunha moto para os seus desprazamentos; aínda así, e sabémolo polos apuntamentos que efectuaba nas carpetiñas e carretes, o seu territorio de traballo nunca sobrepasou o NE do concello estradense, con esporádicas incursións a parroquias da outra banda do río Ulla.

Nestas fotos do 1953, das que ofrecemos unha escolma no apéndice deste traballo, aparecen, fundamentalmente, familiares, veciños e amigos do retratista, o que ven demostrar que aínda non se consolidara o seu estatus profesional, e que retrataba por gusto e afición, aínda que cobrase algúns dos seus traballos. Caracterizan esta etapa as fotos en exteriores con fondos de teas, cortinas ou colchas, recurrido ocasionalmente á montaxe de verdadeiros escearios vexetais construídos con mimosas, xestas, fiunchos, ponlas e frores de todo tipo. A carón das fotos de festa e cerimonia encontramos motivos da vida cotiá e dos labores do campo: esceas de labranza e pastoreo, recollida do leite, mulleres fiando e meniños cos seus xoguetes favoritos na man.

Nestas primeiras fotografías faise patente o apego de Fuentes á súa terra mais tamén o gran cariño e respecto que lle merecían as súas xentes. E así soubo rexistrar coa súa cámara a enteireza e dignidade do labrego que viste a roupa de garda para ser captado polo obxectivo do retratista, o orgullo da nai nova mostrando o seu meniño, a alegría das mozas na plenitude da súa beleza xuvenil, a inocencia dos meniños que xogan e das meniñas vestidas de branco con ás de anxiño...

As composicións de Fuentes son pouco espontáneas, na línea dos retratistas da época; sen embargo, a carón destas fotos convencionais sorprendemos destellos de talento en certos retratos que despertan en nós, tantos anos despois, torrentes de saudosa nostalxia.

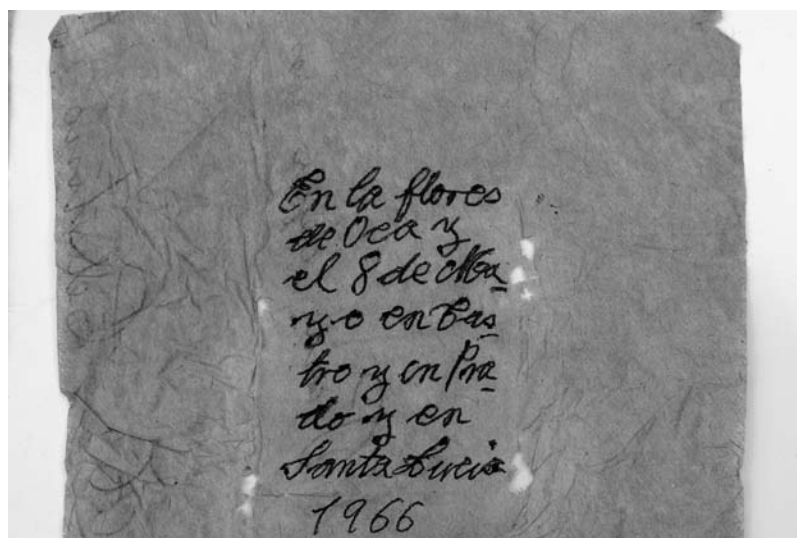
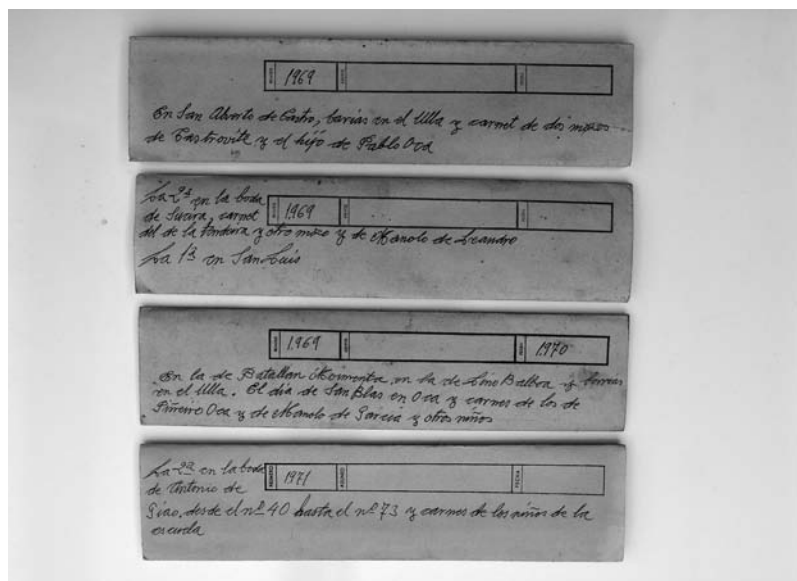
Apartado gráfico

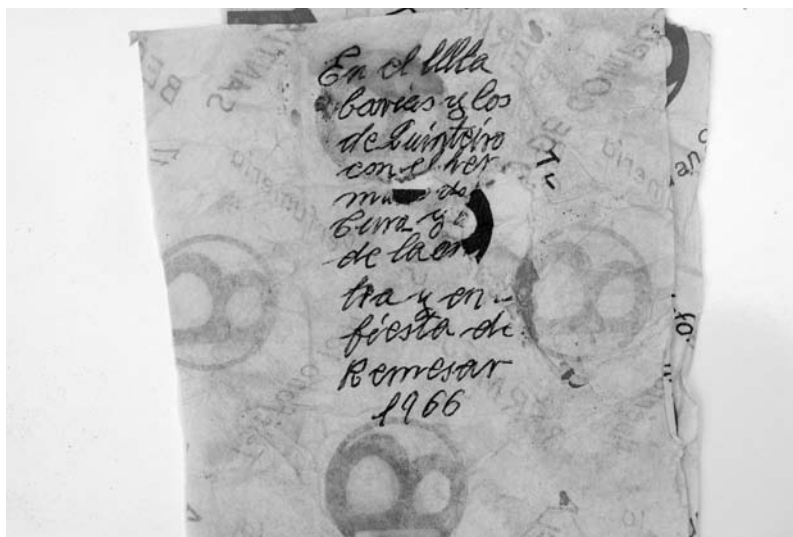
O material á súa chegada ó Museo

O material á súa chegada ó Museo

As carpetiñas e envoltorios conteñen valiosa información

Un envoltorio en papel da Droguería Bermejo de Santiago.

Negativos de 6'5x11mm

O fondo “Celestino Fuentes” no Museo

Detalle dos arquivadores

Os carretes debidamente almacenados

Apéndice fotográfico

A *Orquestina de Oca*, que tantas festas e romarías amenizou na década dos anos cincuenta, formada polos irmáns Salgado Villar: Luis no acordeón; Pilar era a cantante e animadora; Enrique na percusión e no contrabaixo Manuel.

1

Lola de Batallán (de traxe escuro) e unha amiga diante do “Palacio” de Oca.

2

3

Leda e fermosa xuventude. Mozas integrantes do taller de costura de Carmiña de Vilela de Castación: Lola de Carrillo, Alicia Liste, Pilar Espiño, Lola de Porto, Maruja de Alfredo, Carmiña de Vilela, Consolación de Eliseo, Delia, Luisa e Clarita, entre outras.

Pepe Puente, súa irmá Linita de ganchete del e Saro do Tendeiro o día do San Antonio da Plaza.

4

Tempo de verán. Cinco irmáns na horta da súa casa do Calvario, en Arnois. De esquerda a dereita, Luisa, Saturnino, Concha, Alvarito e Celia. Nun segundo plano, o señor Gumersindo, o pai, observa a escea.

5

6 O señor Pedro Ramos (de pé e con sombreiro), seu fillo Rogelio, Erundina Carrillo e os fillos de ambos. O señor Rogelio percorreu a comarca durante moitos anos coa máquina de mallar.

7 Pilar González Blanco e Antonio Fuentes Villar, pais de Celestino. Pilar Fuentes e o seu esposo Manuel Fernández, con brazaletes de loito. Os nenos son: Margarita, Teresita, Benilde e Manolo Fernández Fuentes. No centro, seu sobriño José Elías. Descoñecemos o nome do canciño.

Saro do Tendeiro co equipamento do Club de Fútbol de Oca (obsérvense as “potentes” botas) e o seu amigo Enrique Brey, médico prematuramente falecido, fillo do mestre de Oca e fotógrafo Pedro Brey.

8

O médico don Francisco Amigo e a súa esposa María Paz. No medio de ambos Clarita de Amigo, sobriña de María. De pé Manuel de Enrique e Celia Ramos, serventes da casa.

9

10

Unha das escasísimas fotos onde aparece Celestino Fuentes, primeiro pola esquerda, a carón da súa esposa Esperanza. Os outros homes son Eduardo Pena e Gambino de Moimenta. Recollían o leite polas aldeas e transportábano nun burro deica a carreteira; dende alí viaxaba ata Cesures nos “coches do leite”.

Bañados na luz da tarde e alleos ó fotógrafo ¿que mirarán estes nenos? No seu contraposto só José Manuel observa a cámara invitando o espectador a participar na escena. De esquerda a dereita: Saludina, Carlos, Argentina, José Manuel e Teresa.

11

12

Frontalidade, isocefalia, contrapicado e intelixente distribución das persoas: velaquí os recursos que empregou Fuentes para mostrarnos a plácida felicidade desta familia, os de Xiao de Castación, Oca.

13

A irmá maior ampara e sostén á pequeniña, mentres, unha terceira irmá observa a escena dende un segundo plano. O hórreo en escorzo dota de profundidade a esta fermosa fotografía.

Nesta foto de extraordinario valor documental observamos unha muller fiando sen mudar a roupa de diario: pano da cabeza, mandil e zocos.

14

Ramona de Vilela de Castación co seu fillo Juan no colo e os sobriños Rita e Moncho diante dunha mata de romeo.

15

16

Paulinita de Liste de Vista Alegre co meniño no colo. Nas maternidades de Fuentes desta etapa a nai aparece sempre sentada acollendo o fillo no seu seo.

17

Elvira de Cardelle e o seu fillo.

18

María de Espiño (sentada)
Carmen Fuentes, irmá de
Celestino, e Manuel Espiño
en Rendo, Oca.

19

Carmen Gondar (Carmen de
Lucio) co seu fillo José García
Gondar, hoxe sacerdote moi
amante da súa terra natal.

20 José Manuel de Andión sobre unha silla. Roda e forquite na man dereita e unha mazá na outra.

21 Teresiña de Fariñas cun ramo de mimosas.

María Espiño ampara coa man a
súa asustada irmanciña Rita.
Rendo, Oca.

22